

О. С. Мулюкін, К. О. Кузнецов С. Л. Рубінштейн, М. М. Семенів, О. Д. Щербина — як викладачі. В інституті історики виступали в інших іпостасях, що відрізнялися від їх магістральних інтересів, адаптувалися під головне спрямування закладу, більш помітними були їх громадські, адміністративні, економічні, правові сторони діяльності. У технічному закладі на перший план виходила їх педагогічна та громадська діяльність, а не наукова. Проте вони все одне залишалися істориками, що накладало на них певні специфічні риси, дозволяло глибоко розуміти сутність епохальних перетворень, суспільних тенденцій, міждисциплінарних зв'язків.

Ключові слова: *Одеський політехнічний інститут (університет); історики; освіта; професори.*

А. Е. Музычко

ПРЕДСТАВИТЕЛИ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ У ИСТОКОВ ОДЕССКОГО ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Музычко Александр Евгеньевич, канд. ист. наук, доцент кафедры истории Украины ОНУ имени И. И. Мечникова, e-mail: sandro06@ukr.net

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
факультет истории и философии,
ул. Елисаветинская, 12, Одесса, 65082, Украина

АННОТАЦИЯ

Целью этой статьи является освещение фигур представителей исторической науки, которые сделали определенный вклад в становление Одесского политехнического института (в настоящее время — университета) в 1917–1921 годах. Приведены факты участия историков Н. Н. Ланге, Е. Н. Щепкина, А. Я. Шпакова, А. В. Флоровского, К. А. Кузнецова в становление важного очага высшего образования в Одессе — Политехнического института, в настоящее время университета. Н. Н. Ланге, Е. Н. Щепкин, А. Г. Готалов-Готлиб повлияли на процесс основания и первые шаги деятельности института как администраторы. А. Я. Шпаков отметился в судьбе института как преподаватель и профессор; П. М. Бицилли, А. В. Флоровский, А. С. Мулюкин, К. А. Кузнецов, С. Л. Рубинштейн, М. М. Семенів, А. Д. Щербина — как преподаватели. В институте историки выступали в других ипостасях, которые отличались от их магістральных интересов, адаптировались под главное направление заведения, заметнее были их общественные, административные, экономические, правовые стороны деятельности. В техническом заведении на первый план выходила их педагогическая и общественная деятельность, а не научная. Однако они все равно оставались историками,

что налагало на них определенные специфические черты, позволяло глубоко понимать сущность эпохальных превращений, общественных тенденций, междисциплинарных связей.

Ключевые слова: *Одесский политехнический институт (университет); историки; образование; профессора.*

О. Е. Муzychko

REPRESENTATIVES OF HISTORICAL SCIENTIFIC RESEARCH IN ODESSA POLYTECHNIC UNIVERSITY

Muzychko Olexandr Evgenovych, PhD in History Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History of Ukraine, e-mail: sandro06@ukr.net

Odessa I. I. Mechnikov National University,
Faculty of History and Philosophy,
12 Elizavetinskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

ABSTRACT

The purpose of this article is to highlight the figures of the representatives of historical science, which made a certain contribution to the formation of the Odessa Polytechnic Institute (now — the university) in 1917–1921 years. The facts that professors of Novorossiysk university, historians of different specialties made a significant contribution to the formation of an important center of higher education in Odessa — the Polytechnic Institute, now the university. M. M. Lange, Ye. M. Shchepkin, A. G. Gotalov-Gotlib influenced the founding process and the first steps of the Institute's activities as administrators. O. Ya. Shpakov distinguished himself in the fate of the institute and as a teacher, and as a professor; P. M. Bicylli, A. V. Florovsky, K. O. Kuznetsov, O. S. Mulyukin, S. L. Rubinshteyn, M. M. Semenov, O. D. Shcherbyna — only as teachers. At the Institute, historians performed in other hypostases that differed from their main interests, adapted to the main direction of the institution, their public, administrative, economic, and legal aspects were more prominent. However, they all remained the same historians, which imposed certain specific features on them, made it possible to understand deeply the essence of epochal transformations, social tendencies, and interdisciplinary ties.

Key words: *Odessa Polytechnic Institute (now — the university); historians; education; professors.*

На перший погляд формулювання цієї теми виглядає дещо парадоксально, адже йдеться про витoki ВНЗ технічного про-

філю. Але еволюція будь-якої установи не є річчю у собі, включаючи, окрім магістральної теми, й підтеми. По-друге, завжди між точними (природничими) та гуманітарними науками та галузями освіти існував тісний зв'язок, що, власне, і є сенсом поняття університет. По-третє, і у сучасний період, як відомо, передусім стараннями професора Г. І. Гончарука, Одеський політехнічний університет є центром розвитку не лише технічної, але й гуманітарної освіти та науки.

Метою цієї статті є висвітлення постатей представників історичної науки, які зробили певний внесок у становлення Одеського політехнічного інституту (нині — університету, далі пишемо аббревіатуру ОПІ) у 1917–1920-х роках, тобто у найскладніший, відповідальний, період в історії політехнічної освіти на півдні України. Поняття історична наука та, відповідно, її представники ми трактуємо достатньо широко, як науку про минуле суспільства в усіх його проявах, і, відтак, її адептами вважаємо усіх, хто вивчав певну галузь життя людства у минулому, хоча ця особа й відзначилася у інших міждисциплінарних галузях, що було ознакою історіографії XIX — початку XX ст. з її різнобічно та високоосвіченою інтелекцією.

Зазначена тема вперше сформульована нами в історіографії. Джерелами для написання статті є наративний та актовий матеріал. Найбільш інформативними є архівні документи, передусім з фонду Одеського політехнічного інституту у Державному архіві Одеської області. Серед використаних методів: генетичний, що полягав у розгляді витоків історичного явища, в даному разі — становлення Одеського політехнічного університету, просопографічний, інституційний, біографічний — розгляд історії крізь призму біографій певної соціальної групи та установи.

Головною матрицею, з якої виріс ОПІ, був Одеський народний університет, що діяв у жовтні 1917-го до початку 1920-х років. Це був лекторій, де фахівці читали популярні лекції з усіх галузей наук простолюду. Серед головних засновників цього громадського закладу був його голова, професор Одеського університету історик філософії Микола Миколайович Ланге (1858–1921). У вступній промові під час відкриття Народного університету серед чотирьох основних завдань проекту він назвав організацію політехнічної та кооперативної секцій, що

й було здійснено за безпосередньої участі професора, про що яскраво свідчать документи його особового архіву. Головою політехнічного відділу був М. В. Бранкенгеймер, а його заступником — В. І. Алімов [1]. Майже усі задіяні всекції особи були у 1918 р. причетні до процесу заснування ОПІ. Секція працювала у складі механічного, електротехнічного, хімічного та будівельного відділів. На останньому з них читався курс історії мистецтва, вочевидь, з наголосом на еволюції архітектури. У 1917 р. секція нараховувала 150 слухачів, у 1918 р. — 300 [2, арк. 1–40]. Про сприяння М. М. Ланге як голови Народного університету у заснуванні Політеху яскраво свідчить його листування восени 1918 р. з першим ректором А. О. Нілусом [3, арк. 72–73]. М. М. Ланге забезпечив передання ОПІ обладнання Народного університету для проведення занять з фізики.

Адміністративно вплинули на початкову фазу розвитку ОПІ професори Новоросійського університету — історик права Олексій Якович Шпаков (1868–1927) та спеціаліст з політичної історії Європи XVII–XVIII століть Євген Миколайович Щепкін (1860–1920). Поява О. Я. Шпакова в організаційному комітеті з заснування ОПІ є не випадковою, з огляду на його значний адміністративний досвід (секретар юрфаку та коаліційної ради Новоросійського університету у революційному 1905 р., декан юрфаку та директор Одеських вищих жіночих курсів у 1913–1919 роках) [4, арк. 3]. За виразом сучасника, О. Я. Шпаков був «душею всіх реформ за нового ладу» [5, с. 78; 6, арк. 1].

У 1920–1921 роках О. Я. Шпаков безпосередньо впливав на долю одеських політехників як голова Одеського гуманітарно-суспільного інституту, який було утворено внаслідок об'єднання історико-філологічних та юридичних факультетів Новоросійського університету та Одеських вищих жіночих курсів, Вищого міжнародного інституту та економічного факультету Політехнічного інституту.

Натомість Є. М. Щепкін опинився у колі адміністраторів іншим шляхом. Є. М. Щепкіна вигнали з університету за політичну опозиційну активність, однак це тільки посилило ліві, радикальні мотиви в його численній та полум'яній публіцистиці. Є. М. Щепкін фактично єдиний з помітних науковців-гуманітаріїв Одеси підтримав курс В. І. Леніна та вступив до лав комуністичної партії. У першій половині 1919-го та у 1920

році комуністи, відчуваючи великий брак кадрів, не могли обрати кращої кандидатури на посаду очільника одеської освіти, аніж Є. М. Щепкін. Саме цьому історика судилася роль могольника старої освіти та започаткування усіх численних експериментів нової влади у цій галузі. Саме підписи Є. М. Щепкіна фіксували усі пертурбації у долі Політехнічного інституту та його викладачів у 1919–1920 роках. Зокрема, 20 червня 1919 р. механічне та інженерно-будівельне відділення та економічне відділення Одеського політехнічного інституту перетворилися, відповідно, в технічний та економічний факультети Одеського університету.

Візантиніст та історик освіти Артур Генріхович Готалов-Готліб (1866–1960) до 1 серпня 1920 р. був радником правління ОПІ, завідуючим фінансово-господарською частиною [7, арк. 40]. Безумовно, молодому ВНЗ знадобився великий адміністративний досвід А. Г. Готалова-Готліба, що полягав у керівництві саме навчальними закладами.

Головним носієм традицій високої, універсальної освіти в ОПІ був економічний факультет. Згідно з статутом ОПІ, у ньому, окрім спеціальних, викладалася низка додаткових предметів гуманітарного циклу. О. Я. Шпаков викладав тут у 1918–1921 роках курс історії російського права у зв'язку з історією російського економічного побуту [9, арк. 77; 10]. Там само викладали у 1918–1919 роках інші історики права О. С. Мюлюкін та К. О. Кузнецов, який був одеським професором з напевно найоригінальнішою біографією. Отримав освіту у Гейдельберзькому університеті під керівництвом одного з найвидатніших філософів права Георга Еллінека, а разом з цим вивчав історію музики, яка стала другою його пристрастю, що згодом переросла у головну. Студіював історію права у Лондоні, потім розпочав викладання у Московському університеті, але невдовзі в результаті політичного тиску поїхав подалі від столиці аж у Владивосток, де викладав історію політичних вчень у Східному інституті. У 1913 р. він працював в Японії, де вивчав її політичний устрій. Його дисертації (докторська була видана в Одесі) були присвячені політико-правовій історії Англії у XV–XVII ст., зокрема, функціонуванню парламентської системи. У 1913–1920 роках К. О. Кузнецов працював в Одесі, здебільшого на кафедрі енциклопедії та історії філософії права

юридичного факультету. В Одесі К. О. Кузнецов опублікував багато оригінальних робіт, в яких глибоко розкрив історіософію європейського права від античності до XVIII ст. Інші його роботи були присвячені історії музики, праву, навіть такому оригінальному сюжету, як система влади тогочасної Австралії. Після переїзду до Москви К. О. Кузнецов ще раз круто повернув своє життя — зосередився виключно на теорії та історії музики, досягнувши у цій галузі значних висот, що дозволяють назвати його класиком цього жанру. В ОПІ він читав державне право та загальну теорію права. Зокрема, його перша лекція була присвячена темі «Економіка та право» [11].

У 1918–1919 роках всесвітню історію викладав видатний медієвіст Петро Михайлович Віциллі, а російську історію — Антоній Васильович Флоровський, який прийшовся «до двору» з огляду на свої праці з історії права та економіки [7, арк. 2–3; 12, арк. 20; 13, арк. 1]. Курс «Вступ до філософії» (в тому числі й в історичному розрізі) читав вихованець М. М. Ланге С. Л. Рубінштейн [8, арк. 18]. Курс російської мови та літератури (зокрема, й їх історії) читав колись один з провідних діячів Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, відомий педагог О. Д. Щербіна [14, арк. 149]. Історико-ідеологічні курси читав відомий історик комуністичної партії, лівого руху, Д. І. Кардашев.

Набір цих предметів вказує на те, що гуманітаристика в ОПІ, як за великим рахунком й у Новоросійському університеті, на початку розвивалася у російськоцентричному річищі. Тим більш важливим є присутність серед навчального складу у добу «українізації» професорів, що знайомили студентів з азами української культури, мови та історії — Миколи Матвійовича Семеніва та Михайла Матвійовича Козловського.

Деякі не-історики читали в ОПІ курси, які цілком можна зарахувати до історичних: економісти С. І. Солнцев — «Історія економічних вчень» та К. С. Храчевич — «Історія кооперативного руху» [8, арк. 18]. У творчому доробку юриста Є. В. Васьковського та статистика, економіста А. С. Бориневича, які не читали в ОПІ історичні курси, були й праці на історичну тематику.

Отже, наведені факти дозволяють твердити про значний внесок істориків у становлення важливого вогнища вищої освіти в Одесі — Політехнічного інституту, нині університету. Ясна

річ, щодо цього технічного закладу історики виступали в інших іпостасях від своїх магістральних інтересів, адаптувалися під головне спрямування закладу, рельєфнішими ставали їх громадські, адміністративні, економічні, правові сторони діяльності. Проте вони не переставали бути істориками, що накладало на них певні специфічні риси, дозволяло глибоко розуміти сутність епохальних перетворень, суспільних тенденцій, міждисциплінарних зв'язків. Майбутнє науки полягає у поглибленні міждисциплінарності, створенні складних взаємозумовлених моделей, особливо спираючись на можливості нового віртуального простору. Але в будь-якому разі має залишатися гуманітарна складова, що буде мотором ідей. За такими закладами, як Одеський політехнічний університет, велике майбутнє, хоча і ще кілька подальших століть не применшать ваги першого століття в його історії, як фундаменту його прогресу.

Література та джерела

1. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. — Архів М. М. Ланге. — К. 32. — Спр. 302: Листування М. М. Ланге.
2. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. — Архів М. М. Ланге. — К. 33. — Спр. 306: Матеріали про роботу політехнічного відділу Одеського народного університету та Одеського політехнічного інституту.
3. Держарх. Одеської області. — Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 6: Листування з закладами міста про обладнання та заснування політехнічного інституту.
4. Держарх. Одеської області. Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 9: Списки професорів, доцентів.
5. Покровский А. Профессор А. Я. Шпаков (некролог) // Право и жизнь. — 1928. — Т. 1. — С. 77–79.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 8756: анкети викладачів Одеси.
7. Держарх. Одеської області. — Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 11: списки професорів, доцентів, викладачів.
8. Держарх. Одеської області. — Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 18: виписки з протоколів засідань економічного факультету.
9. Держарх. Одеської області. — Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 105: списки викладачів та службовців.
10. Одеський історико-краєзнавчий музей. — Інв. № Д- 6587: службові документи О. Я. Шпакова
11. Одесские новости. — 1918. — 19 сентября.

12. Держарх. Одеської області. — Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 10: Списки професорів та службовців.
13. Архів Російської Академії наук. — Ф. 1609. — Оп. 1. — Спр. 175: автобіографії А. В. Флоровського.
14. Держарх. Одеської області. — Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 418: анкети, автобіографії та посвідчення.

REFERENCES

1. Lystuvannia M. M. Lanhe — *The correspondence of M. M. Lange* (1918) Fund of M. M. Lanhe. Description 32. Case 302. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova — The scientific Library of the Odessa National University named by I. I. Mechnikov. (In Russian).
2. Materialy pro dialnist politekhnichnoho viddilennia Odeskoho narodnoho universytetu ta Odeskoho politekhnichnoho instytutu — *Materials of the work of the Polytechnic Department of the Odessa Popular University and the Odessa Polytechnic Institut* (1918). Fund of M. M. Lanhe. Description 33. Case 306. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. — The scientific Library of the Odessa National University named by I. I. Mechnikov. (In Russian).
3. Lystuvannia z zakladamy mista pro zasnovannia politekhnichnoho instytutu — *Correspondence with city institutions about the equipment and device of the Polytechnic Institute* (1918) Fund 126. Odeskyi politekhnichnyi Instytut — Polytechnic institute of Odessa Description 1. Case 6. Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti — The state archive of the Odessa region (In Russian).
4. Spysky profesoriv, docentiv, vykladaciv — *Lists of professors, associate professors, teachers* (1918). Fund 126. Odeskyi politekhnichnyi Instytut — Polytechnic institute of Odessa Description 1. Case 9. Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti — The state archive of the Odessa region (In Russian).
5. POKROVSKYI, A. (1928) Professor A. Ia. Shpakov (nekroloh) — *Professor A. Ya. Shpakov (necrology)*. Pravo y zhyzn. — *Law and life*. № 1. p. 77–79. (In Russian).
6. Spysky vykladachiv Odesy — *Lists of Odessa teachers* (1920–1927) Fund 166. Ministerstvo narodnoi osvity Ukrainy — Ministry of Education of Ukraine. Description 12. Case 8756. Tsentralnyi derzhavnyi arhiv vyshchikh orhaniv vlyady ta upravlinnia Ukrainy — The Central State Archive of the Supreme Governance and Administration of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
7. Spysky profesoriv, docentiv, vykladaciv — *Lists of professors, associate professors, teachers* (1918). Fund 126. Odeskyi politekhnichnyi Instytut — Polytechnic institute of Odessa Description 1. Case 11. Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti — The state archive of the Odessa region (In Russian).

8. Vypysky z protokoliv zasidannia ekonomichnoho fakultetu — *Extracts from the minutes of the sessions of the Faculty of Economics* (1918). Fund 126. Odeskyi politekhnichnyi Instytut — Polytechnic institute of Odessa Description 1. Case 18. Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti — The state archive of the Odessa region (In Russian).
9. Spysky profesoriv ta sluzachih — *Lists of professors and employe* (1918). Fund 126. Odeskyi politekhnichnyi Instytut — Polytechnic institute of Odessa Description 1. Case 105. Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti — The state archive of the Odessa region (In Russian).
10. Ofitsiyni dokumenty O. Ya. Shpakova — *Official documents O. Ya. Shpakov (1920)* Osobystyi arkhiv O. Ya. Shpakova — Personal archive of O. Ya. Shpakov. Inv. № D-6587. Odeskyi istoryko-kraieznavchyi muzei — Odessa Historical and Local History Museum. (In Russian).
11. Odeskye novosty — *News of Odessa* (1918). September 19th. p. 3.
12. Spysky profesoriv ta sluzachih — *Lists of professors and employe* (1918) Fund 126. Odeskyi politekhnichnyi Instytut — Polytechnic institute of Odessa Description 1. Case 126. Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti — The state archive of the Odessa region (In Russian).
13. Avtobiohrafii A. V. Florovskoho — *Autobiography of A. V. Florovsky* (1922) Fund 1609. Osobystyi arkhiv A. V. Florovskoho — Personal archive of A. V. Florovsky. Description 1. Case 175. Arkhiv Rosiiskoi Akademii nauk — Archive of the Russian Academy of Sciences. (In Russian).
14. Ankety, avtobiohrafii ta posvidchennia — *Questionnaires, autobiographies and certificate* (1927–1929). Fund 126. Odeskyi politekhnichnyi Instytut — Polytechnic institute of Odessa Description 1. Case 418. Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti — The state archive of the Odessa region (In Russian).

Надійшла до редакції 26 квітня 2018 р.